

تحقیقی پیرامون اهدای ثواب به ارواح اموات

بخش دوم

مدرسین دینار العلوم از اهدای

مسأله را بدعت و خلاف شرع جلوه دهند؛ در حالیکه قرائت قرآن از جمله عبادات بدنی است که می توان اجر و پاداش آن را همانند سایر عبادات به ارواح اموات بخشید. از این رو ما دیدگاه علمای محققین اهل سنت اعم از متقدمین و متأخرین را درباره اهدای ثواب انواع عبادات و خصوصاً قرائت قرآن نقل می نمایم تا مشروعیت این مسأله کاملاً واضح گردد.

دیدگاه مذهب احناف

۱- امام علاءالدین ابوبکر مسعود کاسانی (متوفی ۵۸۷ هـ) می فرماید:

عبادات در شریعت اسلامی بر سه نوع اند: ۱- مالی مانند: زکات، صدقات، کفاره و عُشر ۲- بدنی مانند: نماز، روزه و جهاد ۳- بدنی و مالی؛ مانند: حج.

در انجام عبادات مالی نیابت به طور مطلق جایز است. چه خود فرد توانایی لازم را داشته باشد یا خیر، زیرا اخراج کردن مال واجب است و این کار از جانب نائب نیز انجام می گیرد. در عبادات بدنی نیابت مطلقاً جایز نیست به دلیل آنکه خداوند می فرماید:

«وَأَنْ لَيْسَ لِلنَّاسِ الْإِمْسَاقُ» مگر آنکه با دلیل قطعی تخصیص یابد و به دلیل آنکه رسول اکرم صلی الله علیه و سلم می فرماید: «لَا يَصُومُ أَحَدٌ عَنْ أَحَدٍ وَلَا يُصَلِّي أَحَدٌ عَنْ أَحَدٍ».

مفهوم حدیث آنست که کسی نمی تواند در انجام فرایض و وظیفه و تکلیف فرد دیگری را انجام دهد. اما می تواند پاداش عمل خویش را به دیگران ببخشد. لذا اگر کسی روزه گرفت، نماز گزارد و یا صدقه داد می تواند پاداش آن را به زندگان یا مردگان ببخشد. و از

دیدگاه ائمه مذاهب

فقهای مذاهب اربعه اتفاق نظر دارند که میت از دعا و استغفار بهره می برد. همچنین پاداش صدقات و سایر اعمال بدنی به نیابت از میت ادا می شود و ثوابش به او می رسد بدلیل آنکه خداوند می فرماید: «وَالَّذِينَ جَاؤَا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ» (حشر/۱۰).

«و استغفر لذنبک و للمؤمنین و المؤمنات» (محمد/۱۹).

و اینکه پیامبر اسلام صلی الله علیه و سلم برای ابوسلمه پس از وفاتش دعا کرد و مردی از پیامبر صلی الله علیه و سلم پرسید: ای رسول خدا مادرم وفات کرده، آیا اگر من بجای او صدقه دهم به او پاداش می رسد؟ پیامبر فرمود: «آری...».

علما درباره اهدای ثواب عبادات بدنی مانند نماز و تلاوت قرآن اختلاف کرده اند رأی علمای متقدمین مذهب مالکی و شافعی آنست که ثواب عبادتهای بدنی محض به کسی دیگر نمی رسد. اما رأی مذهب احناف، حنابله و متأخرین شافعیه و مالکیه آن است که ثواب قرائت قرآن در حضور میت به او می رسد یا اینکه پس از قرائت دعا کند و ثوابش را به روح میت ببخشد زیرا در محل قرائت رحمت و برکت نازل می شود و دعای بعد از قرائت قرآن مورد قبول درگاه خداوند قرار می گیرد.

قرائت قرآن

یکی از مباحث که مورد اختلاف ائمه مذاهب قرار گرفته. اهدای ثواب قرائت قرآن کریم است که برخی از این اختلاف سوء استفاده می کنند و باره انداختن هیاهو و تبلیغات نادرست بر آنند تا این

دیدگاه اهل سنت و جماعت این مسئله مورد تأیید است. در حدیث صحیح آمده است: «رسول الله (صلی الله علیه و سلم) دو قوچ خُصیه شده را ذبح کرد و فرمود، یکی را برای خویش و دیگری را از جانب امت خویش، کسانیکه به یگانگی خداوند و رسالت پیامبر صلی الله علیه و سلم گواهی می دهند ذبح می کنم».

از زمان پیامبر اسلام تا به امروز مسلمانان کارهایی از قبیل: زیارت قبرها، قرائت قرآن، تکفین، دادن صدقه، روزه گرفتن و نماز گزاردن را انجام می دهد و پاداش آن را به اموات می بخشند...

اما در انجام عبادت‌های بدنی و مالی همانند: حج، نیابت در صورت توانایی خود فرد، جایز نیست، اما در صورتیکه خود فرد توانایی نداشت، می توان به نیابت از او حج کرد...^(۱)

۲- علامه محمد امین بن عمر مشهور به ابن عابدین (متوفی ۱۲۵۲ هـ) می فرمایند:

«علمای احناف در باب «ادای حج به نیابت از دیگران» تصریح نموده اند که انسان می تواند پاداش عمل خویش را اعم از: نماز، روزه صدقه و سایر اعمال نیک به دیگران ببخشد. در کتاب «المحیط» آمده است: «بهتر آنست تا کسی که عمل نفلی خویش را صدقه می کند، پاداش آن را به همه مردان و زنان مؤمن ببخشد زیرا پاداش به همه آنان می رسد و از پاداش خود انجام دهنده نیز کاسته نمی شود؛ نظر عامه اهل سنت و جماعت همین است امام شافعی و مالک معتقدند که پاداش عبادات بدنی همانند نماز و قرائت قرآن به میت نمی رسد اما پاداش صدقه و حج می رسد، اما قول مشهور در مذهب امام شافعی (رح) بنابر تصریح علما متأخرین شافعیه آن است که اگر قرائت قرآن در حضور میت و یا همراه با دعا باشد پاداش آن به میت خواهد رسید زیرا در محل قرائت رحمت‌های الهی نزول می کنند و مکان متبرک می گردد...» در کتاب «البحر الرائق» نیز آمده است: «اگر کسی روزه بگیرد و یا نماز گزارد و یا صدقه دهد و پاداش آن را به مردگان یا زندگان ببخشد این عمل جایز است و پاداش این اعمال از دیدگاه اهل سنت و جماعت به آنان خواهد رسید.»^(۲)

۳- امام صدر الدین، محمد بن علاء الدین مشهور به ابوالعز حنفی (متوفی ۷۳۱ هـ) می فرماید:

«اهل سنت اتفاق نظر دارند که مردگان از تلاش و عمل نیک زندگان به دو دلیل بهره می برند: ۱- اعمالی که میت در حیات خویش باعث انجام آنها شده است؛ ۲- دعا و طلب آمرزش مسلمانان برای میت و ادای صدقه و حج

به نیابت از او...، دلیل بر انتفاع میت از اعمال نیک سایر مسلمانان برگرفته از قرآن کریم، احادیث رسول اکرم صلی الله علیه و سلم، اجماع امت اسلامی و قیاس صحیح است.

خداوند می فرماید: «والذین جاؤا من بعدهم يقولون ربنا اغفر لنا ولاخواننا الذین سبقونا بالايمان...»؛ کسانی که پس از مهاجرین و انصار به دنیا می آیند، می گویند: پروردگارا! ما را و برادران ما را در ایمان آوردن بر ما پیشی گرفته اند بیامرز...

از این رو تردیدی وجود ندارد که پاداش قرائت قرآن و اهدای پاداش آن به میت (در صورتیکه بدون أخذ اجرت باشد) همانند پاداش روزه و حج به میت می رسد، اگر این سؤال مطرح شود که چنین روشی در عهد سلف مرسوم نبوده و رسول اکرم صلی الله علیه و سلم نیز به انجام چنین کاری دستور نداده است، در پاسخ می گویم: اگر شما اذعان دارید پاداش حج، روزه و دعا به میت می رسد در آنصورت چه تفاوتی میان پاداش این اعمال با پاداش قرائت وجود دارد؟! اینکه سلف در عهد خویش چنین عملی را انجام نداده اند دلیل بر عدم وصول پاداش قرائت قرآن نمی گردد، شما با استناد از چه دلیلی حکم بر نفی کلی می نمایید؟ اگر بگویید: پیامبر اسلام صلی الله علیه و سلم امر کرده اند تا به نیابت و برای ایصال پاداش به میت فقط روزه، حج و صدقه ادا شود و به قرائت قرآن امر نفرموده است، در پاسخ می گویم در سایر موارد نیز رسول اکرم صلی الله علیه و سلم امر نفرموده است و صرفاً در پاسخ به مراجعان، مشروعیت این اعمال را بیان فرمودند چنانکه شخصی درباره ادای حج به نیابت از میت سؤال کرد و رسول اکرم صلی الله علیه و سلم به او اجازه دادند و شخص دیگری نیز درباره روزه گرفتن سؤال کرد و آن حضرت صلی الله علیه و سلم به وی اجازه دادند اما هرگز نفرمودند که شما سایر کارهای نیک را انجام ندهید، با این وصف چه تفاوتی میان اهدای پاداش روزه که نیت و امساک محض است و میان اهدای پاداش قرائت قرآن و ذکر خداوند وجود دارد؟^(۳)

دیدگاه مذهب مالکیه

۱- امام شمس الدین محمد بن احمد قرطبی (متوفی ۶۷۱ هـ) می فرماید:

از عبدالله بن عمر بن خطاب (رض) روایت شده که وی وصیت کرد تا سوره بقره را در کنار قبرش بخوانند. برخی گفته اند: ثواب قرائت به خواننده و ثواب

☑ تردیدی

وجود ندارد

که پاداش

قرائت قرآن و

اهدای پاداش

آن به میت (در

صورتیکه

بدون أخذ

اجرت باشد)

همانند پاداش

روزه و حج به

میت می رسد،

استماع به میت می رسد و رحمت الهی بر او نازل می گردد. چنانکه خداوند عزوجل می فرماید: «وإذا قرئ القرآن فاستمعوا له وانصتوا لعلکم ترحمون» (اعراف/۲۹۴). از لطف و کرم الهی بعید نیست که ثواب قرائت و استماع را به میت برساند و همچنین آنچه از قرائت قرآن به میت هدیه می شود را به او برساند گرچه او نشنیده کما اینکه پاداش صدقه، دعا و استغفار را به او می رساند. زیرا قرآن در حقیقت دعا، استغفار، تضرع و ابتهاج است و هیچ چیزی همانند قرآن نیست تا مقرران بوسیله آن به درگاه الهی تقرّب حاصل نمایند چنانکه رسول الله صلی الله علیه و سلم خداوند می فرماید: «من شغلته قراءة القرآن عن مسألتي أعطيته أفضل ما أعطى السائلین» «هر کسی را که خواندن قرآن از سؤال کردن من باز دارد به او برترین چیزی را می دهم که به سؤال کنندگان خواهم داد».

ما این مبحث را بدان جهت طولانی کردیم که شیخ فقیه، قاضی و امام و مفتی آنام عبدالعزیز بن عبدالسلام (رح) فتوا می داد که ثواب خواندن قرآن به میت نمی رسد؛ وی از این آیه «وأن ليس للإنسان الا ما سعى» (نجم/۳۹) دلیل می گرفت. هنگامیکه شیخ وفات کرد یکی از دوستان و همشینیان وی او را در خواب دید و پرسید: شما می گفتید: ثواب قرائت قرآن که هدیه می شود به میت نمی رسد. حال نظر شما چیست؟ شیخ در پاسخ فرمود: من در دنیا این فتوا را می دادم اما اکنون از فتوایم رجوع کرده ام زیرا لطف و کرم الهی را در این باره مشاهده نمودم و باور کردم که ثواب قرآن به میت می رسد.^(۳)

۲- علامه ابو عبدالله حفار مالکی می فرماید: «اهدای ثواب قرآن به ارواح اموات به دو روش معمول است. روش اول آنکه: کسی با این نیت قرآن بخواند که خواندن بجای میت انجام گیرد و قاری قرآن به نیابت از میت این کار را انجام دهد. قول صحیح آنست که میت از چنین روش بهره نمی برد.

روش دوم آنکه: قاری، قرآن را برای خویش تلاوت کند و پاداش تلاوت خویش را که خداوند به وی عطا می فرماید. به روح میت ببخشد با این روش میت از پاداش قرائت قرآن بهره می برد.^(۵)

۳- علامه علی بن احمد الصعیدی متوفی ۱۱۸۹ هـ می فرماید:

«این رشد در «النوازل» می گوید: اگر شخصی قرآن بخواند و پاداش قرائت خویش را به میت ببخشد این

کار جایز است و به میت پاداش می رسد و ان شاء الله به او نفع خواهد رسید و در «الابی» نقل شده است: اگر قاری از ابتدا بخاطر میت قرآن تلاوت نماید پاداش قرائت همانند صدقه و دعا به میت می رسد اما اگر پس از اتمام قرائت، نیت اهدای پاداش کند، به میت پاداشی نمی رسد...، با آنکه در این مسئله اختلاف وجود دارد نباید عمل به آن را مورد اهمال قرار داد.^(۶)

۴- امام شمس الدین، محمد بن احمد بن غرفة الدسوقی متوفی ۱۲۳۰ هـ نیز می فرماید:

«در کتاب «التوضیح» و در باب «الحج» آمده است در مذهب امام مالک پاداش قرائت قرآن به میت نمی رسد؛ از نظر من در این باره سه قول وجود دارد ۱- پاداش قرائت مطلقاً به میت می رسد، ۲- پاداش اصلاً نمی رسد، ۳- اگر در کنار قبر باشد می رسد و گرنه نمی رسد؛ در پایان کتاب «النوازل» تألیف امام ابن رشد در پاسخ به آیه «وأن ليس للإنسان الا ما سعى» آمده است: اگر شخصی قرآن بخواند و پاداش آن را به میت ببخشد، این عمل جایز است و پاداش آن به میت می رسد؛ ابن هلال نیز می گوید: با توجه به فتوای امام ابن رشد در کتاب «النوازل» و سایر ایمه اندلس، میت از قرائت قرآن بهره می برد و پاداش به او می رسد بشرط آنکه قاری، پاداش قرائت خویش را به وی ببخشد.^(۷)

دیدگاه مذهب شافعیه

علمای متقدمین شافعیه معتقدند که پاداش عمل دیگران همانند: نماز، روزه و قرائت قرآن بجز ادای دین، صدقه و دعا به میت نمی رسد اما متأخرین این مذهب معتقدند که پاداش همه عبادات و از جمله پاداش قرائت قرآن به میت می رسد.

۱- امام ابواسحاق، ابراهیم بن علی شیرازی متوفی ۴۷۶ هـ می فرماید:

«پاداش اعمالی که پس از مرگ میت بدون اجازه قبلی وی انجام می گیرد، به وی نمی رسد مگر ادای وامی که پرداخت نکرده و یا ادای صدقه به نیابت از وی یا دعایی که در حق او می شود؛ درباره ادای دین، زنی از قبيلة خثعم روایت می کند از رسول اکرم صلی الله علیه و سلم درباره انجام حج به نیابت از پدرم پرسیدم و آن حضرت صلی الله علیه و سلم به من اجازه داد، سپس پرسیدم آیا این کار به او نفع می رساند؟ پیامبر صلی الله علیه و سلم فرمود: آری چنانکه اگر بر پدرت دینی می بود و تو آن را پرداخت می کردی به وی نفع می رسید؛ درباره صدقه نیز از

علمای
متقدمین
شافعیه
معتقدند که
پاداش عمل
دیگران
همانند: نماز،
روزه و قرائت
قرآن بجز
ادای دین،
صدقه و دعا
به میت
نمی رسد اما
متأخرین این
مذهب معتقدند
که پاداش همه
عبادات و از
جمله پاداش
قرائت قرآن
به میت
می رسد.

ندارد^(۱)».

۴- علامه جلال الدین عبدالرحمن سیوطی (متوفی ۹۱۱هـ) می فرماید:

«در باره رسیدن ثواب قرائت قرآن به میت، اختلاف وجود دارد. جمهور سلف و ائمه ثلاثه می فرمایند: ثواب قرائت به میت می رسد؛ اما امام شافعی (رح) با این رأی مخالف است و از آیه «وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى» استدلال می نماید. گروه اول در پاسخ به این آیه می گویند:

۱- آیه مزبور با آیه «وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ» منسوخ شده است، از مفهوم این آیه چنین بر می آید که فرزندان بخاطر نیکوکاری پدرانشان به بهشت می روند.

۲- این آیه مخصوص قوم حضرت ابراهیم (ع) و حضرت موسی (ع) می باشد اما امت اسلامی از سعی خویش و دیگران بهره مند خواهد شد.

۳- مراد در این آیه، انسان کافر است، اما انسان مؤمن از سعی خود و دیگران نفع می برد.

۴- آنچه به انسان مطابق او می رسد از طریق عدل است اما از طریق فضل، خداوند هر چقدر که بخواهد به بنده خویش می دهد.

۵- لام در کلمه «لِلْإِنْسَانِ» به معنی علی می باشد، یعنی: «لیس علی الانسان الا ما سعی».

این گروه درباره رسیدن پاداش قرائت قرآن به میت با قیاس به دلایل: دعا، صدقه، روزه، حج و آزادی بردگان استدلال می کنند زیرا تفاوتی میان پاداش حج یا صدقه یا وقف و یا دعا و قرائت وجود ندارد گرچه احادیثی که ما قبلاً (در باره قرائت قرآن) ذکر کردیم، ضعیف اند اما در مجموع دلالت بر آن دارند که این مسأله مشروعیت دارد. و اینکه مسلمانان در هر عصری اجتماع می کنند و برای مردگانشان بدون مخالفت کسی، قرآن می خوانند؛ لذا این مسأله مورد اجماع همه قرار گرفته است^(۲).

۵- شیخ محمد خطیب شربینی می فرماید: «امام نووی در «شرح مسلم» و «الأذکار» روشی را برای ایصال پاداش قرائت قرآن به میت همانند مذهب ائمه ثلاثه بیان فرموده که همین روش را برخی از علمای ما برگزیده اند از جمله: (امام) ابن صلاح، محب طبری، ابن ابی الدم، صاحب «الذخائر» و ابن ابی عصرون و عمل مردم نیز بر همین روال است و آنچه را عموم مسلمانان نیک و پسندیده بدانند نزد خداوند نیز نیک و پسندیده تلقی می شود؛ علامه سبکی نیز می فرماید: آنچه از حدیث استنباط می گردد اگر قرآن بخاطر نفع رساندن به میت و کاهش عذاب او قرائت شود، مفید واقع می گردد...، لذا

حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه روایت شده که مردی نزد پیامبر صلی الله علیه و سلم آمد و پرسید مادرم وفات نموده آیا اگر من بجای او صدقه دهم به او نفع می رسد و پیامبر صلی الله علیه و سلم فرمود: آری و دعا نیز به دلیل آنکه خداوند می فرماید: «وَالَّذِينَ جَاؤا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَ لِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ» (حشر، آیه ۱۰) به مردگان می رسد.

اما پاداش سایر اعمال خیر همانند: قرائت قرآن و غیره به میت نمی رسد.^(۳)

۲- امام ابوزکریا، محی الدین بن شرف نووی متوفی ۶۷۶هـ در تشریح عبارت فوق می فرماید:

«علماء اتفاق نظر دارند که دعا به اموات نفع می رساند و پاداش آن به آنان می رسد و از آیه «وَالَّذِينَ جَاؤا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَ لِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ» و سایر آیات استدلال کرده اند؛ در احادیث مشهور نیز آمده است: «اللهم اغفر لأهل البقیع الغرقه» و «اللهم اغفر لحیننا و میتنا».

اما درباره رسیدن پاداش قرائت قرآن کریم علما اختلاف نموده اند. قول مشهور در مذهب امام شافعی (رح) و گروهی آنست که پاداش قرائت به میت نمی رسد اما امام احمد بن حنبل و گروهی از علما و برخی از اصحاب امام شافعی بر آنند که قرائت به میت می رسد لذا قول راجح آنست که قاری پس از قرائت بگوید «اللهم اوصل ثواب ما قرأته الی فلان»^(۴).

ایشان همچنین می فرماید: اجازه مطلق بر خواندن قرآن کریم در مذهب ما جایز است زیرا در مکانی که قرائت قرآن انجام می گیرد، برکت نازل می شود که این امر سبب نزول رحمت های الهی می گردد و مقصود نیز همین است و این مسأله به میت نفع می رساند.^(۵)

۳- در فتاوی امام ابو عمر عثمان ابن الصلاح (متوفی ۶۴۳هـ) آمده است:

۴۰ مسأله: آیا جایز است که انسان قرآن بخواند و ثواب آن را به والدین و خویشاوندان خویش به طور خصوصی و به سایر اموات مسلمانان به طور عمومی ببخشد و آیا قرائت قرآن از نزدیک و دور و یا بر سر قبر جایز است؟ جواب: درباره قرائت قرآن میان فقها اختلاف وجود دارد اما روشی که بیشتر مردم آن را اختیار نموده اند جواز آن را به اثبات می رساند. و مناسب است که قاری در پایان قرائت بگوید: «اللهم أوصل ثواب ما قرأته لفلان» یا نام کسی را که اراده کرده بگیرد. و آن را به صورت دعا قرار دهد. اما در مورد دور یا نزدیک بودن اختلافی وجود

علماء اتفاق

نظر دارند که

دعا به اموات

نفع می رساند و

پاداش آن به

آنان می رسد و

از آیه

«وَالَّذِينَ جَاؤا

من بعدهم

يقولون ربنا

اغفر لنا و

لإخواننا الذين

سبقونا

بالإيمان» و

سایر آیات

استدلال

کرده اند.

مناسب است درباره نفع (قرائت قرآن) اعتقاد، جازم باشد زیرا هنگامیکه دعا به میت نفع می‌سازد و در واقع دعا کننده عملی نیز انجام نداده اولی تر است که قرائت قرآن که عملی از قاری محسوب می‌گردد به میت نیز نفع برساند.^(۱۳)

۶- علامه شیخ سلیمان جمل نیز می‌فرماید:

«قول معتمد آنست که پاداش قرائت قرآن به میت می‌رسد مثل همان پاداش به قاری نیز می‌رسد در صورتیکه سه شرط مراعات شود: ۱- قرائت قرآن کنار قبر میت باشد؛ ۲- پس از پایان قرائت برای میت دعا کند؛ ۳- نیت کند تا پاداش قرائت قرآن به میت برسد...»^(۱۴)

دیدگاه مذهب حنابله

۱- امام شمس الدین عبدالرحمان بن ابو عمر ابن قدامه مقدسی (متوفی ۶۸۲هـ) می‌فرماید:

«روایات گذشته دلالت بر آن دارد که میت از سایر اعمال نیک نیز بهره می‌برد. زیرا روزه، حج، دعا و استغفار از عبادات بدنی بحساب می‌آیند و خداوند پاداش آنها را به میت می‌رساند به همین نحو پاداش سایر اعمال نیز به میت می‌رسد.

بنابر دلایل ما و اجماع سایر مسلمانان و عملکرد آنان در هر عصر و شهر که اجتماع می‌کنند و قرآن می‌خوانند و ثواب قرائت را به ارواح مردگان می‌بخشند و کسی با آنان مخالفت نمی‌کند و بنابر حدیثی که پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وسلم می‌فرماید: «همانا مرده به خاطر شیون و گریه خانواده اش مورد عذاب قرار می‌گیرد»

پاداش سایر اعمال به مردگان خواهد رسید، خداوند منزله تر و مهربانتر از آنست که سزای معصیت را بپیشاند اما پاداش عمل نیک را باز دارد»^(۱۵).

۲- شیخ الاسلام احمد بن عبدالحلیم ابن تیمیه (رح) می‌فرماید:

هیچ گونه اختلاف و نزاعی میان علمای اهل سنت و جماعت وجود ندارد که ثواب عبادات مالی مانند: صدقه و عتق (آزادی برده) به میت می‌رسد کما اینکه دعا و استغفار و گزاردن نماز جنازه و دعا در کنار قبر میت جایز است.

اما درباره رسیدن پاداش اعمال بدنی همانند: روزه، نماز و قرائت قرآن، میان علما اختلاف وجود دارد، رأی صحیح آنست که ثواب همه این اعمال به میت می‌رسد.^(۱۶)

۳- امام ابو عبدالله، محمد ابن قییم الجوزیه (متوفی ۷۵۱هـ)

می‌فرماید:

«همانا اموات از سعی و تلاش زندگان به دو دلیل بهره می‌برند که این دو دلیل مورد اتفاق نظر اهل سنت اعم از فقها، محدثان و مفسران است.

۱- آنچه خود میت در زندگی خویش سبب انجام آن شده است.

۲- دعا و آمرزش سایر مسلمانان برای میت.

درباره عبادات بدنی مانند: روزه، نماز، قرائت قرآن و ذکر اختلاف وجود دارد مذهب امام احمد و همه سلف و برخی از اصحاب امام ابوحنیفه آنست که ثواب این اعمال به میت می‌رسد. امام احمد در روایت محمد بن یحیی کحال به این امر تصریح کرده: از امام احمد (ابو عبدالله) پرسیدند: اگر شخصی اعمال نیکی از قبیل: نماز، صدقه و غیره انجام دهد و نصف پاداش آن را به پدر یا مادرش اهدا کند درست است؟ امام فرمود: امیدوارم برسد، پاداش هر عملی اعم از صدقه و غیره به میت خواهد رسید و فرمود: آیه کرسی و سوره اخلاص را سه بار بخوان و بگو: بار الها! ثوابش را به اهل قبرستان می‌بخشم.

رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وسلم خبر داده است که پاداش روزه که در حقیقت باز آمدن (از خوردن و نوشیدن) و نیت قلبی است و بر روزه جز خداوند کسی دیگر آگاه نیست و در حالیکه عمل اعضا و جوارح انسان در آن نقشی ندارد، به میت می‌رسد، لذا پاداش قرائت قرآن که با حرکت زبان و استماع و نظر کردن دیده‌ها انجام می‌گیرد باید به طریق اولی به میت برسد.^(۱۷)

۴- امام شمس الدین ابو عبدالله محمد بن مفلح متوفی (۷۶۳هـ) می‌فرماید:

«مسلمان هر عمل نیکی را انجام می‌دهد و پاداش آن را به کسی ببخشد با این عمل به او نفع می‌رساند از جمله: دعا کردن و طلب آمرزش؛ اگر عمل واجبی را به قصد نیابت از کسی انجام دهد پاداشش به او خواهد رسید؛ پاداش صدقه و آزادی برده نیز به میت می‌رسد... علاوه بر این اگر کسی به صورت تطوع بجای کسی حج کند و یا قرآن بخواند و یا نماز گزارد و یا روزه بگیرد، پاداش آن به میت می‌رسد».^(۱۸)

دیدگاه سایر محققان

امام محمد بن اسماعیل صنعانی (متوفی ۱۱۸۲هـ) می‌فرماید:

«هرگاه انسان برای کسی دعا طلب آمرزش کرد؛ ابتدا

☑ خداوند
منزه تر و
مهربانتر از
آنست که سزای
معصیت را
بپیشاند اما
پاداش عمل
نیک را باز
دارد.

برای خود و سپس برای دیگران دعا و طلب آمرزش نماید، دعاهای قرآنی اینگونه آمده اند: «ربنا اغفر لنا و لاخواننا» «و استغفر لذنبک و للمؤمنین» و غیره بدون تردید این گونه دعاهای به میت نفع می رساند. اما در مورد قرائت قرآن برای میت امام شافعی (رح) می فرماید: ثواب قرائت به میت نمی رسد؛ امام احمد و گروهی از علما می فرمایند: ثواب قرائت به میت می رسد؛ برخی از اهل سنت و احناف نیز معتقدند که انسان می تواند پاداش عملش را به دیگران ببخشد خواه نماز باشد یا روزه یا حج یا صدقه یا قرائت قرآن یا ذکر و یاد خداوند و یا سایر عباداتی که موجب تقرب جستن به خداوند می شود دلیل این قول ارجحتر است مادر حواشی «ضوء النهار» به تفصیل سخن گفته ایم که قوت این مذهب را آشکار و تأیید می نمایند»^(۹۹)

امام محمد بن علی شوکانی متوفی ۱۲۵۵ هـ می فرماید: «احادیث دلالت بر آن دارند که پاداش ادای صدقه فرزند برای پدر و مادر بعد از مرگشان بدون وصیت به آنان می رسد لذا با این احادیث مفهوم کلی آیه قرآنی «و ان لیس للانسان الا ما سعی» (نجم: ۳۹) تخصیص می یابد؛ در احادیث این باب علاوه از ادای صدقه به نیابت والدین مطلب دیگری بیان نشده است در حالیکه در حدیث آمده است که فرزند انسان از سعی او بحساب می آید، لذا ادعای تخصیص لزومی ندارد... درباره سایر اعمال نیک اختلاف وجود دارد: معتزله معتقدند که پاداش هیچ عمل نیکی به میت نمی رسد در شرح «الکنز» آمده است: انسان می تواند پاداش عمل خویش را به دیگران اهدا کند فرقی نمی کند که نماز باشد یا حج و صدقه و قرائت قرآن و یا سایر اعمال نیک، همه این اعمال از دیدگاه اهل سنت پاداششان به میت می رسد و به او نفع می رسانند.

قول مشهور در مذهب امام شافعی آنست که پاداش قرائت قرآن به میت نمی رسد اما امام احمد بن حنبل و برخی از علما و گروهی از اصحاب امام شافعی معتقدند که پاداش قرائت قرآن به میت می رسد. ابن النحوی در «شرح المنهاج» می گوید: قول مشهور در مذهب ما آنست که پاداش قرائت قرآن به میت نمی رسد اما قول راجح آنست اگر کسی دعا نماید و از خداوند بخواهد تا پاداش قرائتش را به میت برساند و به دعا اعتقاد جازم داشته باشد، در انصورت پاداش قرائت وی به میت می رسد.^(۲۰)

همچنین امام شوکانی در «تحفة الذاکرین شرح

الحصن الحصین» می فرماید:

از حضرت عبدالله بن عمر (رض) نقل شده که می فرماید: «من مستحب می دانم که پس از تدفین میت بر سر قبر، آغاز و پایان سوره بقره خوانده شود» امام نووی اسناد این روایت را حسن قرار داده است، گرچه این قول حضرت عبدالله بن عمر (رض) است اما وی هیچگاه از پیش خود چنین مطلبی را نمی گوید و امکان دارد که وی از فضیلت این امر واقف بوده و بهمین خاطر مستحب می داند تا بر سر قبر قرآن خوانده شود زیرا این کار فضیلت دارد و امید است تا میت از قرائت قاری بهره ببرد.^(۳۱)

علاوه بر فتاوا و اظهار نظر متقدمین رأی برخی از علما و مراجع دینی معاصر را نیز نقل می نمایم که اهدای ثواب انواع عبادات را به ارواح اموات جایز می دانند

دیدگاه برخی از علمای معاصر

۱- دکتر عبدالحلیم محمود رئیس اسبق دانشگاه الأزهر مصر می فرماید: «قرائت قرآن بر اموات واجب نیست مگر در نماز جنازه با این حال حضرت عبدالله بن عمر (رض) و همچنین امام شافعی (رح) قرائت قرآن را پس از تدفین میت و در کنار قبر مستحب می دانند.

از عبدالله بن عمر (رض) روایت شده که می فرماید: «دوست دارم پس از تدفین میت در کنار قبر وی اول و آخر سوره بقره خوانده شود؛» امام شافعی (رح) نیز می فرماید: «بهتر آنست که بعد از تدفین میت، قرآن بطور کامل ختم شود».

این مسأله بخاطر نزول رحمتهای الهی در مکانی است که قرآن در آنجا قرائت می شود که قطعاً زندگان و مردگان از نزول این رحمت بهره مند می گردند»^(۳۲)

۲- شیخ محمد بن صالح عثیمین از علماء و مراجع سابق عربستان سعودی می فرماید:

«تلاوت قرآن برای روح میت، یعنی اینکه کسی قرآن بخواند و اراده کند تا ثواب آن به میت مسلمانی برسد، در مورد این مسأله اختلاف نظر وجود دارد و دو قول از علما نقل شده است:

قول اول: این عمل مشروع نیست و میت نفعی از قرائت قرآن نمی برد

قول دوم: میت از قرائت قرآن نفع می برد و جایز است انسان قرآن بخواند به نیت اینکه ثواب آن به فلان مرد یا فلان زن مسلمان برسد؛ فرق نمی کند که میت نزدیک یا دور باشد.

قول دوم ترجیح دارد؛ زیرا هر نوع عبادت را می تواند به

از حضرت
عبدالله بن عمر
(رض) نقل شده
که می فرماید:
«من مستحب
می دانم که پس
از تدفین میت
بر سر قبر،
آغاز و پایان
سوره بقره
خوانده شود.»

میت بخشید...^(۳۳)

هر شهری اجتماع می کنند و قرآن می خوانند و پاداش آن رابه ارواح اموات می بخشند که این مسأله مورد اجماع قرار گرفته است»^(۳۳).

۴- دکتر وهبه زحیلی استاد کلیة الشریعة در سوریه درباره تفسیر آیه «وان لیس للانسان الا ما سعی» می گوید: به انسان علاوه بر سعی و تلاش او چیزی نمی رسد و مستحق پاداش عملی که آن را انجام نداده است، نمی گردد...

امام شافعی از این آیه استنباط می کند که پاداش قرائت قرآن به اموات نمی رسد زیرا عملکرد و کسب میت نیست اما قول معتمد در مذهب اربعة آنست که ثواب قرائت قرآن به اموات می رسد؛ چه قرائت در حقیقت بخشش و دعا است که سبب نزول رحمتهای الهی می شود. و از حدیث ثابت است که پاداش دعا و صدقه به میت می رسد که این مسأله مورد اتفاق نظر همه شده است^(۳۵).

ادامه دارد.

۳- شیخ محمد سابق از نویسندگان برجسته و استاد سابق الهیات دانشگاه الازهر می فرماید: «میت از اعمال نیک دیگران بهره می برد از جمله:

۱- دعا و آمرزش ۲- صدقه ۳- روزه ۴- حج ۵- نماز ۶- قرائت قرآن، این نظر جمهور اهل سنت است، امام نووی می فرماید: قول مشهور در مذهب امام شافعی این است: ثواب قرآن به میت نمی رسد؛ امام احمدبن حنبل و برخی دیگر از اصحاب امام شافعی می فرمایند: ثواب قرآن به میت می رسد لذا بهتر آنست تا قاری پس از قرائت بگوید: «اللهم أوصل مثل ثواب ما قرأته لفلان»؛ این قدامه نیز در کتاب «المغنی» می گوید:

«امام احمدبن حنبل معتقد است که پاداش هر عمل نیکی به میت می رسد و معمول مسلمانان آنست که در

✓ از حدیث ثابت است که پاداش دعا و صدقه به میت می رسد که این مسأله مورد اتفاق نظر همه شده است.

۱- کاسانی، ابوبکر بن مسعود، بدائع الصنائع فی ترتیب الشرائع، ج ۲، ص ۴۵۳، مؤسسه التاریخ العربی لبنان ۱۴۱۷ هـ.

۲- ابن عابدین، محمد امین بن عمر، رد المختار علی الدر المختار، ج ۲، ص: ۲۴۳، دار الکفر للطباعة و النشر و التوزیع، ۱۴۱۲ هـ، ۱۹۹۲ م.

۳- علاءالدین، ابوالعز محمد، شرح العقیة الطحاویة، ص: ۴۵۸ - ۴۵۲، المکتب الاسلامی، ۱۴۰۸ هـ.

۴- قرطبی، محمد بن احمد، التذکرة فی احوال الموتی و أمور الآخرة ج ۱، ص: ۱۴۸-۱۴۴ دار ابن کثیر، دمشق ۱۴۱۹ هـ.

۵- ر.ک، المعیار المغرب، و الجامع المغرب عن فتاوی علماء افریقیة و الأندلس و المغرب، ج ۱، ص: ۳۳۱، احمد بن یحیی الوثرسی، دار الغرب الاسلامی، ۱۴۰۱ هـ.

۶- الصعیدی، العدوی، علی بن احمد، الخرشی علی مختصر نسیدی خلیل، حاشیة الشیخ علی العدوی، ج ۲، ص: ۱۳۷، دار صادر - بیروت.

۷- الدسوقی محمد بن احمد بن عرفة، حاشیة الدسوقی علی الشرح الکبیر، ج ۱، ص: ۴۲۳، دار الفکر طباعة و النشر و التوزیع.

۸- شیرازی، ابواسحاق، ابراهیم بن علی، المهدب فی فقه الامام الشافعی، ج ۳، ص: ۷۶۰، دار القلم، الطبقة الثانية، ۱۴۲۲ هـ.

۹- نووی، امام محی الدین، ابوزکریا، الأذکار من کلام سید الأبرار، ص: ۱۷۶، مؤسسة الکتب الثقافیة، ۱۴۰۹ هـ.

۱۰- نووی، امام محی الدین، ابوزکریا، روضة الطالبین و عمدة المقیتین، ج ۵، ص: ۱۹۱، المکتب الاسلامی ۱۴۱۲ هـ، ۱۹۹۱ م.

۱۱- ابن الصلاح، ابو عمرو، عثمان بن عبدالرحمان، فتاوی و رسائل ابن الصلاح فی التفسیر و الحدیث و الأصول و الفقه، دار المعرفه ۱۴۰۶ هـ.

۱۲- سیوطی، عبدالرحمان بن ابی بکر، شرح الصدور بشرح حال الموتی و القبور، ص: ۲۹۵، دار الکتب العربی، ۱۴۱۴ هـ.

۱۳- شربینی، محمد خطیب، مغنی المحتاج الی معرفة معانی الفاظ المنهاج، ج ۳، ص: ۷۰، دار الفکر للطباعة و النشر، (بدون تاریخ).

۱۴- سلیمان الجمل، حاشیة الجمل علی شرح المنهج، ج ۴، ص: ۶۷، مؤسسة التاریخ العربی، بیروت، لبنان.

۱۵- ابن قدامة، عبدالرحمان بن ابوعمر، المغنی مع الشرح الکبیر، ج ۲، ص: ۴۲۵، دار الکتب العربی ۱۴۰۳ هـ.

۱۶- مجموع فتاوی شیخ الاسلام ابن تیمیه، ج ۲۴، ص ۳۶۶، مطبعة الحكومة، الرياض، ۱۳۸۶ هـ.

۱۷- ابن قیم الجوزیة محمد بن بکر، الروح ص: ۲۹۷ و ۳۰۷.

۱۸- مقدسی، ابن مفلح، ابوعبدالله، محمد، الفروع، ج ۲، ص: ۳۰۷، عالم الکتب الطبعة، ۱۴۰۵ هـ.

۱۹- صنعانی، محمد بن اسماعیل، سبل السلام شرح بلوغ المرام ج ۲، ص: ۱۸۸، دار المعرفه ۱۴۱۶ هـ.

۲۰- شوکانی، محمد بن علی، نیل الاوطار شرح منتقى الأخبار من احادیث سید الأخیار، ج ۴، ص: ۵۴۲، دار المعرفه ۱۴۱۹ هـ.

۲۱- محمد بن علی، تحفة الذاکرین بعدة الحصن الحصین من کلام سید المرسلین، ص: ۲۹۴، مؤسسة الکتب الثقافیة، ۱۴۱۰ هـ.

۲۲- ر.ک، فتاوی الامام عبدالحلیم محمود، ج ۱، ص: ۱۶۸، دار المعارف، قاهره چاپ سوم.

۲۳- شیخ عثیمین، محمد بن صالح مجموع فتاوی و رسائل فضیلة الشیخ محمد بن صالح العثیمین، ج ۲، ص: ۱۱۵-۱۱۴ شماره مسأله (۲۱۷)، چاپ سوم ۱۴۱۱ هـ.

۲۴- شیخ محمد بن سابق، فقه السنة، ج ۱، ص: ۳۹۶، دار الفتح الاعلام العربی ۱۴۲۱ هـ.

۲۵- زحیلی، وهبه، التفسیر المنیر، ج ۲۷، ص: ۱۲۹، دار الفکر المعاصر ۱۴۱۱ هـ.